

MILAN VASIĆ (Sarajevo)

SUMARNI DEFTER SANDŽAKA ALADŽA HISAR (KRUŠEVAC) IZ 1516. GODINE KAO ISTORLJSKI IZVOR

Osmansko-turske katastarske knjige (*tahrir defterleri*) iz XV, XVI i XVII vijeka, u kojima su popisani sandžaci, vilajeti i subašiluci Osmanskog Carstva, sačinjavaju posebnu grupu prvorazrednih istorijskih izvora. Ove knjige, sačuvane u velikom broju i pohranjene u arhivima i bibliotekama Turske¹ i nekih evropskih zemalja,² predstavljaju bogatu riznicu raznovrsnih i vjerodostojnih podataka za izučavanje društvene i privredne istorije toga carstva. Uzete pojedinačno, one imaju posebno veliki značaj za istoriju i istorijsku geografiju onih oblasti i zemalja koje su u njima popisane.³

Znatan broj sačuvanih popisnih deftera odnosi se na različite administrativno-teritorijalne jedinice, u prvom redu na sandžake, koje su Turci osnovali u osvojenim srpskim i drugim južnoslovenskim zemljama. Ovakvi defteri sačuvani su, u manjem ili većem

¹ *Başvekalet Arşivi* (dalje: BVA), *Top Kapu Müzesi i Belediye Kütüphanesi* u Istanbulu; *Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü* (Kuyudu Kadime) Ankara (dalje: TKGM).

² *Österreichische Nationalbibliothek* (Handschriftensammlung) Wien. O defterima u ovoj biblioteci vidi: Gustav Flügel, *Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften der Kaiserlich-königlichen Hofbibliothek zu Wien*. Bd. II, Wien, 1865, s. 441—476; Antal Velics, *Magyarország török kincstari defterek*, I—II, Budapest, 1886. i 1890. Neki od osmanskih popisnih deftera čuvaju se u Narodnoj biblioteci »Kiril i Metodij« u Sofiji.

³ Ö. L. Barkan, *Türkiye'de imperatorluk devirlerinin büyük nü-*

fus ve arazi tahrirleri ve Hakana mahsus istatistik, Istanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, II, 1940—1941, No 1 i 2, s. 20—50 i 214—247; L. Fekete, *Türk vergi tahrirleri*. Belleten XI, 1947, 299—328; H. İnalcık, *Hicri 835 tarihli Suret-i defter-i Arvanid*. Ankara 1954. Türk Tarih Kurumu Yayınlarından XIV, Seri: Tahrir Defterleri No 1; H. Šabanović, *Krajište Isa-bega Ishakovića*. Zbirni katastarski popis iz 1455. godine. Sarajevo 1964; B. Đurđev, *Dva deftera Crne Gore iz vremena Skender-bega Crnojevića* (prva sveska). Izd. ANU BiH Sarajevo, 1968; B. Cvetkova—V. Mutafčieva, *Turski izvori za b'lgarskata istorija*, serija XV—XVI, BAN Sofija, 1964.

broju, za gotovo svaki od sandžaka na tom prostoru.⁴ Izuzetak predstavlja samo sandžak Bihać, za koji još nije pronađen ni jedan popisni defter.

Sandžak Aladža Hisar (Kruševac), koji je formiran početkom druge polovine XV vijeka od oblasti u centralnoj i jugoistočnoj Srbiji,⁵ spada u red onih osmansko-turskih administrativnih oblasti za koje je sačuvan veći broj popisnih deftera. Autoru ovoga članka poznato je devet različitih popisa, tri iz XV i šest iz XVI vijeka, koji se odnose na teritorij toga sandžaka.

Defteri Aladža Hisara iz XV vijeka znatno se razlikuju od onih iz kasnijeg vremena. Oni ne obuhvataju cijeli teritorij toga sandžaka i ne sadrže istu materiju. Nijedan od njih nije sačuvan u potpunosti.

Najstariji od ovih deftera nastao je u vrijeme prve vladavine Mehmeda II (1444—1446). To je prvi poznati turski popis jednog dijela Srbije. Publikovan je.⁶ Njime su obuhvaćene manje oblasti: Kruševac, Toplica i Dubočica, koje će, deset godina kasnije, ući u sastav novoformiranog sandžaka Aladža Hisar. Ovaj defter sadrži raznovrsne podatke o spomenutim krajevima u vrijeme kad su oni prelazili od srpske pod osmansku vlast. U njemu su registrovani *timari*, što svjedoči o tome da je timarski sistem zaveden na popisnom području još dok je tu trajalo dvovlašće.

Druga dva deftera iz XV vijeka odnose se samo djelimično na sandžak Aladža Hisar. Prvi od njih, koji je nastao između 1473. i 1478, sadrži popis *mukata* sandžaka Aladža Hisar i Smederevo,⁷ a drugi, datiran 1486/87. godinom, — popis *vojnuka* iz okoline Kruševca, Čustendila i Znepolja.⁸ Po bogatstvu podataka i njihovom značaju za istoriju, ova dva deftera zaostaju za prethodnim, a gotovo za defterima iz kasnijeg vremena.

Iz XVI vijeka potpuno su očuvani tri sumarna (*mücmel* ili *icmal*) i tri opširna (*mufassal*) deftera za sandžak Aladža Hisar.

⁴ Jugoslovenski istoričari-turkolozi mikrofilmovali su većinu deftera koji se nalaze u Arhivu Predsjedništva vlade u Istanbulu i Generalne direkcije katastra u Ankaru, a odnose se na osmanske sandžake u jugoslovenskim zemljama. Fotokopije tih deftera nalaze se u Orientalnom institutu u Sarajevu (dalje: OIS), kao i u nekim drugim jugoslovenskim naučnim institucijama.

⁵ Grad Kruševac, nekadašnju prijestonicu srpske države kneza Lazara, Turci su definitivno zaposjeli 1455. godine, prozvali ga Aladža Hisar (Šareni grad) i pretvorili

u centar istoimenog sandžaka. Ovaj sandžak (ili liva) zahvatao je prostor od rijeke Ibra, na zapadu, do današnje jugoslovensko-bugarske granice kod Srezimirovaca, na istoku, i od Paraćina, na sjeveru, do Gnjilana, na jugu.

⁶ O. Zirojević — I. Eren, *Popis oblasti Kruševca, Toplice i Dubočice u vreme prve vladavine Mehmeda II (1444—1446)*, Vranjski glasnik, knj. IV, Vranje, 1968, s. 377—416 + 32 faksimila. Original u Istanbul Belediye Kütüphanesi, No 0117/5.

⁷ MMV 176.

⁸ BVA TD No — 21.

Sumarni popisi toga sandžaka nastali su: 1516, 1530. i 1583, a opširni: 1536, oko 1570. i 1583. godine.⁹ Svi oni sadrže bogatu građu s raznovrsnim podacima za socijalno-ekonomsku istoriju centralne i jugoistočne Srbije u XVI vijeku, koja, kao i istorija onovremene Srbije u cjelini, još nije dovoljno proučena. Ta istorijska građa ostala je sve do danas gotovo neiskorištena.¹⁰

Od deftera sandžaka Aladža Hisar iz XVI vijeka najstariji je onaj iz 1516. godine.¹¹ To je ujedno prvi potpuno očuvani popis ovoga sandžaka. Njime su obuhvaćene *nahije*: Kruševac (Aladža Hisar), Koznik, Bovan (Bolvan), Petrus, Prokuplje (Urkup), Kuršumlija (Kurşunlu Kilise), Dubočica (Dilboçiçe), Izmirnik i Poljanica.¹² Taj defter spada u kategoriju starijih deftera, koji su sadržajno bogatiji od istorodnih deftera iz kasnijeg vremena.¹³ U njemu su popisana turska feudalna dobra (*hasovi*, *zeameti* i *timari*), na koja je bio izdijenjen gotovo cijeli teritorij sandžaka Aladža Hisar. Ovaj sumarni defter sačinjen je na osnovi još nepronađenog opširnog popisa tog sandžaka iz iste godine. O njegovom izvorniku, imenima naredbođavaca i sastavljača, objektima popisa, načinu i vremenu nastanka, u uvodniku deftera rečeno je sljedeće:

»... ovaj naznačeni mucmel defter prenesen je iz opširnog objašnjenog i naznačenog deftera, koji je napisan po uzvišenoj carskoj naredbi i visokoj carskoj zapovijesti... On sadrži sve vrste prihoda od sela, mezri i tvrđava, koje postoje u livi Aladža Hisar..., sa svim njihovim proizvodima, koji se uzimaju od zakonskih dažbina i običajnih tereta (*hukuk-i şer'iye ve rüsum-i örfiye*), broja glava raje i drugih različitih kategorija stanovništva tvrđava, naselja i

⁹ BVA: TD No — 55 (1516), TD No — 161 (1530), TKGM TD No — 448/84 (1583), BVA: TD No — 179 (1536), TD No — 567 (oko 1570), TKGM: TD No — 447/95 (1583).

¹⁰ Neki podaci iz deftera sandžaka Aladža Hisar korišteni su u radovima: H. Inaldžik, *Od Stefana Dušana do Osmanskog carstva*, Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom, II—IV, Sarajevo, 1953, s. 23—53; B. Đurđev, *Srbija u XV i XVI veku*, Istorija naroda Jugoslavije, knj. II, Beograd, 1960, s. 65—93; O. Zirojević, *Leskovac u XV i XVI veku*, Leskovački zbornik, knj. IX, Leskovac, 1969, s. 165—170; M. Vasić, *Leskovac u XVI vijeku*, Godišnjak Društva istoričara BiH, XVII, Sarajevo, 1969, s. 41—60; isti, *Derbendžijska sela u Dubočici u*

XVI veku, Leskovački zbornik, X, Leskovac, 1970, s. 29—41; isti, *Stanovništvo Kruševačkog sandžaka i njegova društvena struktura u XVI veku*, Kruševac kroz vekove, Kruševac, 1972, 49—72.

¹¹ BVA TD No — 55 (OIS No — 70). Ovaj, kao i veći broj drugih deftera za Srbiju i Crnu Goru, mikrofilmovao je prof. B. Đurđev u BVA.

¹² U popisima sandžaka Aladža Hisar iz kasnijeg vremena javljaju se još dvije nahije: Zagrlata, u sjevernom dijelu sandžaka, i Kislima, na jugu.

¹³ U sumarnim defterima sandžaka Aladža Hisar iz 1530. i 1583. godine nema podataka o broju domaćinstava i drugih poreskih objekata uz popisana naselja.

hasova, koji pripadaju sultanovoj svojini..., sandžakbegu, zaimima i vojnicima — borcima za Allaha... Napisao ga je i sakupio rob i siromah Vječnog vladara Mehmed sin Ahmeda, kako sam bolje znao i umio, pod zaštitom uzora slavних zaima Mehmeda ben Abdulvadžida, poznatog kao zapovjednik starješina (*reis ul'kaidin*) i smjerni rob; iako je daleko od ovakvih poslova ipak je u ovome onaj koji je odgovoran...

Desilo se i napisano u prvoj dekadi dobrog Safera 922 godine.¹⁴

Poslije kratkog uvoda slijede, jedan iza drugog, popisi:

- *sultanovih hasova*,¹⁵
- *hasova mirlive Aladža Hisar*,¹⁶
- *zeameta i spahijskih timara u sandžaku Aladža Hisar*,¹⁷
- *timara mustahfiza tvrđave Koznik*,¹⁸
- *timara mustahfiza tvrđave Resava*,¹⁹
- *vojnuka džebelija u sandžaku Aladža Hisar*,²⁰ i, na kraju,
- *popis vojnučke rezerve ovoga sandžaka*.²¹

Ovim popisom *hasova*, *zeameta*, *timara*, *vojnuka* i *vojnučke rezerve* obuhvaćene su sve vrste naselja u sandžaku Aladža Hisar. U njemu su registrovani: tvrđave (*kale*) Koznik i Resava,²² gradovi (*kasaba*): Kruševac (Aladža Hisar), Prokuplje (Ürküp), Kuršumlja (Kurşunlu Kilise) i Leskovac (Leskofçe), rudnici (*maden*) Plana i Zaplana, bliže nekategorisana značajnija naselja: Bovan (Bolvan), Paraćin (Parakin) i Medveđa, 1.155 sela (*karye*), 133 mezre (*mezraa*) i 58 manastira. U svim naseljima ovoga sandžaka registrovano je više od 40.000 domaćinstava (*hane*) različite konfesionalne pripadnosti i socijalnog statusa.²³ Popisom su obuhvaćeni i svi drugi objekti oporezivanja: trgovi (*bazar* ili *panayir*), baštine, pasišta (*mera*), jezera (*göl*), ribnjaci (*dalyan*), skele i brodovi na rijekama (*geçit*), vodenice (*asiyab*), valjarice (*valeviçe*), samokovi²⁴ i razne vrste *hassa* dobara: njive (*zemin*), livade (*çair*), vinogradi (*bağ*), mlinovi (*asiyab*) i drugo. Za svako od naselja navedeni su: broj domaćinstava, vrsta i broj ostalih poreskih objekata, kao i iznos feudalnih zaduženja naznačen u akćama. Sela čiji su stanovnici imali

¹⁴ To datiranje odgovara 6—16. III. 1516. godine po našem računanju vremena. TD No — 55, fotokopija (dalje: fk.) 2.

¹⁵ Isto, 2—8.

¹⁶ Isto, fk. 9—11.

¹⁷ Isto, fk. 11—71.

¹⁸ Isto, fk. 72—73.

¹⁹ Isto, fk. 74—75.

²⁰ Isto, fk. 76—78.

²¹ Isto, fk. 79—81.

²² Tvrđava (*kale*) Resava nalazila se u sandžaku Smederevo, a timari

članova njene posade u sandžaku Aladža Hisar.

²³ U cijelom sandžaku 1516. registrovano je: kuća muslimana — 1.132, kuća hrišćana — 36.576, *muçerred-a* — 7.123, udovičkih kuća — 3.290, vojnuka džebelija — 1.000, kuća vojnučke rezerve — 1.100, mezri — 133, manastira — 58. Broj spahijskih domaćinstava ovdje ne navodimo.

²⁴ *Valjarica*, srpska riječ, stupa za valjanje sukna.

status *derbendžija*, *vlah* ili neke druge povlaštene [kategorije označena su posebno.

U daljem izlaganju navešćemo važnije podatke o pojedinim vrstama feudalnih dobara, pridržavajući se uglavnom onoga reda kojim su ta dobra unesena u defter.

Popis sultanskih hasova
(Hasha-i padişah-i alem-i pinah...)

Sultanske *hasove* u sandžaku Aladža Hisar sačinjavali su: trgovci i rudnici Plana i Zaplana, 130 sela, nekoliko manastira, veći broj baština, čifluka (*çiftlik*), vinograda i mlinova, neki planinski pašnjaci (*mera*) i pirinčana polja (*çeltik*). U spomenutim rudarskim naseljima i selima, koja su u popisu takođe poimenično navedena, registrovano je: 3.279 domaćinstava (*hane*), 3.344 punoljetna neoženjena muškarca (*mücerred* i *tabi'*) i 144 udovice (*bive*). Godišnji prihodi od svih carskih dobara u sandžaku Aladža Hisar premašali su sumu od 550.000 akči.

Glavni izvor sultanskih prihoda u sandžaku Aladža Hisar bili su rudnici srebra (*gümüş madeni*) i trgovci (*bazar*) Plana i Zaplana, u području rudonosne planine Kopaonik. U ukupnoj sumi prihoda, koje je sultan dobivao od svojih posjeda u ovom sandžaku, učešće ta dva proizvodna i tržišna centra iznosilo je oko 400.000 akči, od čega je na prihode od proizvodnje u rudnicima otpadalo 342.000 akči. Razliku od 58.000 akči sačinjavali su prihodi od *ispendže*, taksa za svadbarinu (*resm-i arus*), tržišnih taksi, monopola i drugog.²⁵

Defter iz 1516. godine sadrži i druge zanimljive podatke o Plani i Zaplani. Ti podaci pokazuju da su se ova dva mjesta, zahvaljujući rudarstvu, razvila u značajne trgove i naselja gradskog tipa, sa stanovništvom različite etničke i vjerske pripadnosti. Većinu stanovnika u oba ova mjesta činili su domaći Srbi. Od stranaca spominju se Dubrovčani, Arbanasi i Cigani. Među muslimanima u tim mjestima moglo je takođe biti stranaca različite etničke pripadnosti. Stanovništvo je, inače, u popisu zavedeno prema vjerskoj pripadnosti, prvo muslimani (*cemaat-i müsülmanan*), pa onda hrišćani (*cemaat-i geberan*). Džemat muslimana u Plani imao je 26 kuća, dok je džemat hrišćana, podijeljenih u pet *mahala*, brojao 206 kuća, od kojih 13 udovičkih. Broj domaćinstava u Zaplani bio je nešto veći. Tu se džemat muslimana sastojao od 29, a džemat hrišćana od 221 kuće, od kojih 10 udovičkih. Ovaj džemat hrišćana dijelio se na devet *mahala*: sedam srpskih, jedna dubrovačka (*mahalle-i Latin*) i jedna arbanaska (*mahalle-i Arnavud*). Kolonija Dubrovčana brojala je 14, a kolonija Arbanasa samo 5 kuća. Zanimljivo je da su sve srpsko-pravoslavne mahale nosile imena sveštenih lica, jednog

²⁵ TD No — 55, fk. 2.

protopopa i jedanaest popova.²⁶ U popisu Zaplane registrovan je i jedan džemat Cigana (*cemaat-i Çengane der Zaplana*). Sačinjavali su ga sedam muslimanskih i jedno hrišćansko domaćinstvo.²⁷

Na popis Plane i Zaplane nadovezuje se šest rudarskih sela, u kojima je registrovano: 11 kuća muslimana (*hane müslüm*), 191 kuća hrišćana (*hane geberan*), 23 udovice (*bive*), 3 neženje (*mücer-ved*), 5 baština i 3 vodenice. Ta sela i *mukate* od pašnjaka na planini Kopaonik donosili su sultanu prihod od 25.139 akči godišnje.²⁸ Iznos nije bio veći zbog toga što su stanovnici rudarskih sela uživali porreske olakšice za svoju službu.

U ovom dijelu deftera registrovana su takođe pirinčana polja (*çeltik*), koja su se nalazila u okolini Kruševca i Paraćina. Sultanov godišnji dohodak od proizvodnje na tim poljima iznosio je 13.500 akči.²⁹

Posebnu kategoriju seljaka na sultanovim hasovima u sandžaku Aladža Hisar činili su *vlas*i (*Eflakan der liva-i Alaca Hisar*), koji su živjeli u 84 sela u nahiji Kruševac³⁰ i u 18 sela u nahiji Petrus.³¹ Riječ je o dijelu srpskog stanovništva, koje se od ranije bavilo pretežno stočarstvom. Pripadnici te društvene kategorije obavljali su neke službe u korist osmanske vlasti, pa su im zato bile date široke povlastice slobodnih seljaka. Tokom XVI vijeka vlast je sve više sužavala i, konačno, ukinula te povlastice, a *vlahe* pretvorila u raju.³²

U popisu *vlaških* sela, unutar sultanskih hasova u sandžaku Aladža Hisar, registrovano je: 1.415 domaćinstava, 21 udovica, 196 *rataja*,³³ 2 *teklića*,³⁴ 2.986 muškaraca pod izrazom »*tabi*«, 40 baština, 1 čifluk, 5 manastira i neka druga dobra. Ovi *vlas*i bili su podijeljeni u veće i manje grupe, na čelu kojih su stajali četiri *kneza* i 80 *primićura*, koji su bili podložni *knezovima*. Uz imena *primićura* registrovano je još 175 lica kao »*tabi*«. U vlasti svakog od *knezova* malazili su se *vlas*i većeg broja sela, dok je pod *vlašću* svakog od *primićura* bilo obično po jedno selo.³⁵

²⁶ U popisu Plane navedene su sljedeće *mahale*: Mahalle-i pop Milko, Mahalle-i pop Olyak(?), Mahalle-i pop Jovan, Mahalle-i pop Radosav i Mahalle-i pop Ivaniš. U Zaplani su registrovane sljedeće *mahale*: protopopa, popa Bože, popa Radovine, popa Jovana, popa Mateja, popa Jovana, popa Stojana, Mahalle-i Latin i Mahalle-i Arnavud.

²⁷ BVA TD No — 55, fk. 2.

²⁸ Isto, fk. 3.

²⁹ Isto. Godišnji prihod od proizvoda na pirinčanom polju kod Kruševca iznosio je 7.500 akči, a od proizvoda na pirinčanom polju kod Paraćina — 6.000 akči.

³⁰ BVA TD No — 55, fk. 3—7.

³¹ Isto, fk. 7.

³² *Istorija naroda Jugoslavije*, knj. II, Beograd 1960, s. 85, 86.

³³ *Rataj*, orač, obrađivač zemlje, ratar.

³⁴ *Teklić*, lični izvršni organ *vlaških* starješina, glasonoša, skoroteča, koji je za svoju službu većinom bio oslobođen od davanja *vlaških* dažbina.

³⁵ O *knezovima* i *primićurima*: B. Đurđev, *Nešto o vlaškim starješinama pod turskom upravom*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, LII, Sarajevo, 1940; isti, *O knezovima pod turskom upravom*, Istoriski časopis, I, 1—2, Beograd, 1948.

Za neka od sela, nastanjenih *ulasima*, zabilježeno je da su »van deftera« (*haric ez defter*), a za *vlahe* u većem broju sela rečeno je da žive na spahijskoj zemlji i da daju spahiji puni *ušur* od proizvoda s takve zemlje (*sipahi yerinde sakinlerdir sahib-i timara tamam öşrü verirler*).³⁶ U defteru, inače, nije naznačen iznos prihoda od pojedinih *vlaških* sela niti od svih njih zajedno. Ovo nije učinjeno zbog toga što su *vlasi* davali *filuriju* (*filuri*), godišnji porez po kući, u utvrđenom iznosu, i što su bili oslobođeni od niza drugih poreza.³⁷

Interesantni su podaci o islamizaciji nekih od *vlaških* starješina. Dvojica *knezova* i nekoliko *primićura* primili su islam. Uz muslimanska imena ovih konvertita u popisu je redovno dodavan naziv *bin Abdullah* (sin roba božjeg).³⁸ Inače, među običnim seljacima *ulasima* ovdje još nije bilo slučajeva islamizacije.

Podaci o *vlastima* u defteru iz 1516. godine veoma su važni za utvrđivanje rasprostranjenosti i brojnosti *vlaha* u sandžaku Aladža Hisar, za proučavanje unutrašnje strukture njihove organizacije, pravnog i stvarnog položaja ove grupe, kao i opšteg položaja *vlaha* u osmanskom feudalizmu.

U *hasove* su upisana još 22 rajinska sela, koja su se nalazila u nahiji Dubočica, u okolini grada Leskovca i trga (*bazar*) Medveđa.³⁹ U popisu tih sela registrovano je: 925 domaćinstava, od kojih 15 muslimanskih, 190 neženja (*mücerred*), 77 udovica, 1 manastir, 6 baština, 27 vodenica (*asiyab*) i neka *hassa* dobra. Godišnji prihod od svih tih sela iznosio je 131.488 akči.⁴⁰

Popis hasova sandžakbega Aladža Hisara

(Hasha-i mirliva-i Alaca Hisar)

U *hasove* sandžakbega Aladža Hisara upisani su gradovi: Kruševac (Aladža Hisar), Prokoplje (Ürküp) i Leskovac, 37 sela u nahijama: Kruševac (13), Prokoplje (9), Dubočica (8), Bovan (2), Koznik (1) i Petrus (1) i 6 mezri (*mezraa*).⁴¹ U naseljima unutar *hasova* sandžakbega registrovano je: 546 kuća muslimana (*hane müslüm*), 1.892 kuće hrišćana (*hane geberan*), 432 neženje (*mücerred*), 293 udovička domaćinstva (*bive*), 1 manastir,⁴² 52 baštine, 33 vodenice, 2 valjarice i, kao *hassa* dobra, 1 mlin, 3 livade (*çair*), 1 vinograd (*bağ*) i još neka manja dobra. Većina muslimanskih domaćinstava

³⁶ Ovakve bilješke susreću se u defteru uz gotovo svako od sela nastanjenih *ulasima*.

³⁷ Istorija naroda Jugoslavije, II, s. 76—88.

³⁸ Islamizovani knezovi su: Ali bin Abdullah, el-katib, u nahiji Ala-

dža Hisar, i Alagez bin Abdullah, u nahiji Petrus.

³⁹ BVA TD No — 55, fk. 8.

⁴⁰ Isto.

⁴¹ Isto, fk. 9—11.

⁴² Manastir Sv. Jovana, u selu Jašunje kod Leskovca.

nalazila se u gradovima (Kruševcu — 204, Prokuplju — 164, Leskovcu — 126); u selima su ona rijetka i malobrojna.⁴⁸

Godišnji prihod sandžakbega Aladža Hisara od svih navedenih dobara iznosio je 359.930 akči. U ovoj sumi spomenuti gradovi učestvovali su sa 147.505 (Kruševac — 77.500, Prokuplje — 33.830, Leskovac — 36.175) akči, a sela sa 212.425 akči. U defteru je, inače, naveden iznos godišnjih davanja za svako od upisanih sela.⁴⁴

U dijelu deftera, koji sadrži popis *zeameta* u nahiji Dubočica, upisana su dva sela koja su pripadala *hasovima* sandžakbega Sofije. To su: selo Belanovce (55 kuća, 15 neženja i 3 udovice), s prihodom od 7.913 akči, i selo Donja Stopanja (107 kuća, 31 neženja, 13 udovica, 6 baština i 1 *hassa* livada), s mezrom Zlatar i prihodom od 12.118 akči godišnje.⁴⁵

Popis zeameta i spahijskih timara u sandžaku Aladža Hisar

U defteru iz 1516. godine registrovano je 31 *zeamet* i 550 *spahijskih timara*.⁴⁶ Pojedinačni popis svakog od ovih feudalnih posjeda sadrži sljedeće elemente: oznaku vrste posjeda (*zeamet* ili *timar*), ime i rang uživaoca (*zaima* ili *spahije*), nazive sela, s oznakom kategorije i broja domaćinstava (*hane*, *mücerred*, *bive* itd.), nazive i broj mezri, manastira i drugih objekata oporezivanja, kao i godišnji iznos prihoda (*hasil*) od svakog sela, izražen u akčama. Popis svakog od feudalnih posjeda završava se zbirom (*yekûn*) osnovnih podataka, kao što su: broj sela, mezri, manastira, domaćinstava, neženja, udovica i drugog. Tu je naznačen i ukupan iznos prihoda (*hasil*) za cijeli posjed.

Popis *zeameta* i *timara* u sandžaku Aladža Hisar sačinjen je po nahijama. U svakoj od nahija prvo su popisani *zeameti*, pa onda *timari*. U izlaganju podataka o tim feudalnim dobrima mi ćemo odstupiti od reda provedenog u defteru utoliko što ćemo prvo saopštiti podatke o *zeametima* (ne navodeći sela poimenično), dok ćemo o *timarima* dati samo sumirane podatke (broj i sadržaj) za svaku nahiju, redom kojim su one zavedene u defter.

O svakom od *zeameta* koji su registrovani u popisu sandžaka Aladža Hisar iz 1516. godine navešćemo sljedeće podatke:

⁴³ U svim selima unutar sandžakbegovih *hasova* registrovana su 52 muslimanska domaćinstva.

⁴⁴ Sandžakbegovi prihodi od sela pojedinačno kretali su se između 200 i 15.754 akče godišnje.

⁴⁵ BVA No — 55, fk. 54.

⁴⁶ Isto, fk. 11—71.

Nahija Kruševac (Aladža Hisar):

Zeamet Piri-bega: sela — 3, kuća — 232, neženja — 49, udovica — 14, baština — 1, vodenica — 6. Prihod: 26.648 akči.⁴⁷

Zeamet Solaka Ilijasa: sela — 3, kuća muslimana — 14, kuća hrišćana — 89, neženja — 14, udovica — 15, manastira — 1. Prihod: 11.348 akči.⁴⁸

Zeamet (bez imena uživaoca): sela — 2, kuća — 200, neženja — 42, udovica — 42, baština — 2, vodenica — 5, trg (*panayir*) — 1, *hassa* vinograd — 1. Prihod: 31.942 akče.⁴⁹

Nahija Koznik:

Zeamet Karagoza: sela — 2, kuća muslimana — 2, kuća hrišćana — 75, neženja — 12, udovica — 7, baština — 10, vodenica — 3, trg — 1, *hassa* vinograd — 1, *hassa* livada — 1. Prihod: 16.770 akči.⁵⁰

Zeamet Iskendera sina Davudova: sela — 4, kuća — 118, neženja — 21, udovica — 6, baština — 2, vodenica — 13, *hassa* vinograda — 1, *hassa* livada — 1, *hassa* vodenica — 1. Prihod: 14.800 akči.⁵¹

Nahija Bovan (Bolvan):

Zeamet Ali Čelebije sina Hasan-begova, serbest: sela — 10, kuća muslimana — 22, kuća hrišćana — 516, neženja — 110, udovica — 55, manastira — 2, vodenica — 10, baština — 11. Prihod: 67.200 akči.⁵²

Nahija Petrus:

Zeamet Iskendera, serbest: sela — 7, kuća — 329, neženja — 69, udovica — 35, manastira — 2, mezri — 2, vodenica — 18, valjarica — 5, *hassa* livada — 1, *hassa* vinograd — 1, *hassa* vodenica — 1. Prihod: 45.037 akči.⁵³

Nahija Prokuplje (Ūrküp):

*Zeamet Ahmed-bega Dukađina,*⁵⁴ serbest: sela — 15, kuća — 997, neženja — 188, udovica — 91, mezri — 1, vodenica — 23, ba-

⁴⁷ Isto, fk. 11.

⁴⁸ Isto. Sudeći po visini prihoda, ovaj zeamet je nepotpun. Zaim je morao imati prihode i od nekih drugih dobara, koja su se nalazila van ove nahije.

⁴⁹ TD No — 55, fk. 11.

⁵⁰ Isto, fk. 19.

⁵¹ Isto. U oba posljednja slučaja radi se takođe o nepotpunim zeame-tima.

⁵² TD No — 55, fk. 25. Sela ovog zeameta brojala su od 30 do 55 kuća, a prihodi od njih pojedinačno iznosili su od 1.649 do 6.495 akči. Prihodi od naselja Bolvan donosili su zaimu 21.358 akči godišnje.

⁵³ TD No — 55, fk. 28.

⁵⁴ Ahmed-beg potiče iz poznate stare albanske feudalne porodice Dukađin iz istoimene oblasti. On je vršio razne dužnosti u osmanskoj

ština — 36, *hasa* livada — 2, *hasa* vodenica — 1. Prihod: 110.800 akči.⁵⁵

Zeamet Ibrahima Čelebije, serbest: sela — 10, manastira — 1, kuća — 324, neženja — 49, udovica — 20, vodenica — 18, baština — 2, *hasa* livada — 1. Prihod: 38.100 akči.⁵⁶

Zeamet Mehmeda sina dogandži Sulejmana: sela — 2, kuća muslimana — 5, kuća hrišćana — 102, neženja — 28, udovica — 12, baština — 13, vodenica — 4, *hasa* livada — 1. Prihod: 10.284 akče.⁵⁷

Zeamet Adi Čelebije sina Hamza-bega, serbest: sela — 3, kuća muslimana — 2, kuća hrišćana — 108, neženja — 24, udovica — 10, vodenica — 7, *hasa* livada — 1. Prihod: 13.791 akča.⁵⁸

Zeamet Husreva, čovjeka (merdum) Ishak-paše, serbest: sela — 3, kuća muslimana — 3, kuća hrišćana — 151, neženja — 44, udovica — 22, baština — 10, vodenica — 5. Prihod: 20.299 akči.⁵⁹

Zeamet Isfendijara, čehaje (kethuda) čakrdžija, serbest: sela — 5, kuća muslimana 1, kuća hrišćana — 162, neženja — 36, udovica — 14, baština — 10, vodenica — 2, *hasa* vinograda — 2, *hasa* livada — 1. Prihod: 22.127 akči.⁶⁰

Zeamet Ali Čelebije sina Kara Buluta: sela — 1, kuća — 120, neženja — 22, udovica — 10, baština — 7, vodenica — 2. Prihod: 14.668 akči.⁶¹

Zeamet Bali Čelebije: sela — 1, kuća muslimana — 12, kuća hrišćana — 165, neženja — 24, udovica — 15, baština — 3, vodenica — 4, mezri — 2 (nastaljene *vlasima*), po 1 *hasa* njiva, livada i vinograd. Prihod: 19.038 akči.⁶²

Zeamet Kajtaza sina Sor Ali-bega: sela — 2, kuća muslimana — 3, kuća hrišćana — 168, neženja — 31, udovica — 18, baština — 6, vodenica — 12. Prihod: 20.641 akča.⁶³

Nahija Kuršumlija (Kurşunlu Kilise):

Zeamet Pehlivan Šir-merda, serbest: sela — 4, kuća muslimana — 21, kuća hrišćana — 241, neženja — 43, udovica — 30,

vojnoj hijerarhiji; jedno vrijeme je bio veliki vezir.

⁵⁵ TD No — 55, fk. 32. Po visini godišnjih prihoda, ovaj feudalni posjed ne bi spadao u zeamete nego u hasove.

⁵⁶ TD No — 55, fk. 32.

⁵⁷ Isto.

⁵⁸ Isto, fk. 33.

⁵⁹ Isto.

⁶⁰ Isto.

⁶¹ Isto.

⁶² Isto.

⁶³ Isto. Jedno od sela ovog zeameta nalazilo se u nahiji Petrus.

baština — 6, vodenica — 10, valjarica — 1, *hassa livada* — 1, *hassa vinograda* — 1. Prihod: 42.034 akče.⁶⁴

Zeamet Isa ... Davud-bega, serbest: sela — 5, kuća — 222, neženja — 38, udovica — 20, baština — 2, vodenica — 5, *hassa livada* — 1. Prihod: 15.927 akči.⁶⁵

Zeamet Mehmeda: sela — 3, kuća — 103, neženja — 21, udovica — 9, mezri — 1, samokov — 1, *hassa livada* — 1, *hassa voćnjak* — 1, ... Prihod: 12.119 akči.⁶⁶

Zeamet Alije: sela — 9, kuća — 212, neženja — 41, udovica — 30, mezri — 1, baština — 7, vodenica — 12. Prihod: 24.814 akči.⁶⁷

Nahija Dubočica (Dilboçiçe):

Zeamet Ahmeda Čelebije, miralaja u nahiji Dubočica: sela — 24, kuća muslimana — 16, kuća hrišćana — 797, neženja — 139, udovica — 68, manastira — 1, mezri — 2, vodenica — 32. Prihod: 116.380 akči.⁶⁸

Zeamet Iskendera Čelebije ...: sela — 2, kuća — 130, neženja — 22, udovica — 7, mezri — 1, vodenica — 1. Prihod: 15.003 akče.⁶⁹

Zeamet Provadili Hizira: sela — 4, kuća — 220, neženja — 55, udovica — 12, mezri — 1, manastir — 1, baština — 7, vodenica — 10. Prihod: 26.011 akči.⁷⁰

Zeamet vojvode Ahmeda, čovjeka (merdum) Sinan-paše: sela — 2, kuća muslimana — 1, kuća hrišćana — 110, neženja — 31, udovica — 11, baština — 4, vodenica — 4, *hassa livada* — 1, *hassa vinograda* — 1. Prihod: 16.379 akči.⁷¹

Zeamet Kapidži Ilijasa: sela — 3, kuća muslimana — 8, kuća hrišćana — 128, neženja — 40, udovica — 16, vodenica — 8, meza — 1, manastir — 1, *hassa vinograd* — 1, *hassa mlin* — 1. Prihod: 17.686 akči.⁷²

⁶⁴ TD No — 55, fk. 48. Pored prihoda od navedenog broja sela, u ovaj zeamet ulazili su i prihodi od Kuršumlje, koja je imala i svoj trg (*panayir*). Prihodi od Kuršumlje iznosili su 23.996 akči godišnje.

⁶⁵ TD No — 55, fk. 48.

⁶⁶ Isto.

⁶⁷ Isto.

⁶⁸ Isto, fk. 52. Ovo je najveći zeamet u sandžaku Aladža Hisar. Kao feudalni posjed, on bi, s obzirom na visinu prihoda, spadao u

hasove. Njegova dobra nalazila su se većim dijelom u nahiji Dubočica, a manjim dijelom u nahiji Prokuplje.

⁶⁹ TD No — 55, fk. 52.

⁷⁰ Isto. Jedno od sela ovog zeameta upisano je kao *derbend*, čiji stanovnici plaćaju dažbine po *derbendžijskom običaju* (*derbend ade-ti*).

⁷¹ TD No — 55, fk. 53.

⁷² Isto.

Zeamet vojvode Ajasa: sela — 3, kuća — 114, neženja — 17, udovica — 5, baština — 2, vodenica — 1, *hassa* livada — 1, *hassa* vodenica — 1. Prihod: 13.871 akča.⁷³

Zeamet jajabaše Bedelli Isa: sela — 4, manastira — 1, mezri — 1, kuća muslimana — 2, kuća hrišćana — 294, neženja — 47, udovica — 34, baština — 9, vodenica — 3, *hassa* livada — 1, *hassa* vodenica — 1. Prihod: 36.148 akči.⁷⁴

Zeamet éehaje (kethuda) Ahmeda: sela — 3, kuća — 121, neženja — 20, udovica — 15, vodenica — 3. Prihod: 14.649 akči.⁷⁵

Zeamet Mustafe, iz Skadra: sela — 4, manastira — 1, mezri — 1, kuća muslimana — 1, kuća hrišćana — 291, neženja — 69, udovica — 24, baština — 3, vodenica — 2, *hassa* vinograd — 1. Prihod: 36.077 akči.⁷⁶

Zeamet vojvode Ibrahima: sela — 3, mezri — 1, kuća muslimana — 1, kuća hrišćana — 202, neženja — 39, udovica — 16, baština — 6, *hassa* voćnjaka — 2. Prihod: 25.209 akči.⁷⁷

Nahija Izmirnik:

Zeamet Ahmeda, serbest: sela — 9, kuća — 105, neženja — 22, udovica — 18, baština — 4, vodenica — 7, *hassa* livada — 4. Prihod: 14.738 akči.⁷⁸

Unutar svih *zeameta* u sandžaku Aladža Hisar registrovano je: 155 sela, 7.238 domaćinstava, od kojih su 115 muslimanska, 1.407 neženja, 701 udovica, 197 baština, 239 vodenica, 10 manastira, 2 trga, 6 mezri, 1 samokov, 15 valjarica, veći broj *hassa* njiva, vinograda, livada, vodenica i drugog. Godišnji prihodi od svih tih dobara iznosili su: 910.539 akči.

U pojedinačnom popisu svakog od spahijskih *timara* u sandžaku Aladža Hisar navedene su takođe sve vrste podataka, kao i u popisu *zeameta*. Ali, kako se radi o velikom broju *timara* i mnoštvu podataka, mi ćemo ovdje navesti samo broj *timara* u svakoj *nahiji*, a zbirom sela, domaćinstava i ostalih registrovanih dobara ukazaćemo na sadržaj *timara* po nahijama.

Nahija Kruševac (Aladža Hisar):

Timara — 79 (spahija: muslimana — 69, hrišćana — 8): sela — 112, kuća muslimana — 97, kuća hrišćana — 2.813, neženja — 623, udovica — 276, manastira — 2, mezri — 30, baština — 79,

⁷³ Isto.

⁷⁴ Isto.

⁷⁵ Isto.

⁷⁶ Isto, fk. 54.

⁷⁷ Isto. U jednom od sela ovog *zeameta* upisana su domaćinstva *vojnuka*.

⁷⁸ TD No — 55, fk. 69.

vodenica — 121, valjarica — 12, veći broj *hassa* dobara: njiva, livada, vinograda, vodenica i drugog. Godišnji prihodi: 359.621 akča.⁷⁹

Nahija Koznik:

Timara — 54 (spahija: muslimana — 51, hrišćana — 2): sela — 93, kuća muslimana — 33, kuća hrišćana — 1.340, neženja — 425, udovica — 122, mezri — 19, manastira — 3, baština — 38, vodenica — 121, valjarica — 10, *hassa* livada — 13, *hassa* vinograda — 16. Prihodi: 232.831 akča.⁸⁰

Nahija Bovan (Bolvan):

Timara — 26 (spahija: muslimana — 19, drugih nema): sela — 32, kuća muslimana 8, kuća hrišćana — 1.340, neženja — 249, udovica — 166, mezri — 10, manastira — 7, baština — 23, vodenica — 45, valjarica — 3, bara (*sazlık*) — 1, *hassa* dobara: vodenica — 3, livada — 4, vinograda — 5. Prihodi: 195.959 akči.⁸¹

Nahija Petrus:

Timara — 36 (spahija — 36, svi su muslimani): sela — 53, kuća muslimana — 50, kuća hrišćana — 1.166, neženja — 177, udovica — 153, mezri — 14, manastira — 2, manastirskih kuća — 11, vodenica — 61, baština — 12, valjarica — 11, trg (*panayir*) — 1, jezero (*göl*) — 1, brod (*geçit*), prelaz preko rijeke — 1, livada — 1, *hassa* dobra: vodenica — 1, livada — 3, njiva — 1. Prihodi: 164.508 akči.⁸²

Nahija Prokoplje (Ürküp):

Timara — 140 (spahija: muslimana — 134, hrišćana — 7): sela — 205, kuća muslimana — 98, kuća hrišćana — 7.566, neženja — 1.535, udovica — 686, mezri — 24, manastira — 12, baština — 239,

⁷⁹ Isto, fk. 12—19. Uz osam timara u ovom dijelu popisa nije zavedeno ime spahije. Na ostalim timarima javlja se obično po jedan spahija; u nekoliko slučajeva susreću se timari u kolektivnom posjedu 2 ili 3 spahija. Najmanji timar u nahiji Aladža Hisar, s prihodom od 565 akči, upisan je na spahiju hrišćanina Marka, sina Slavujeva, a najveći, s prihodom od 15.254 akče, upisan je na čavuša Mustafu. Timari u rukama hrišćana bili su obično manji od onih u rukama muslimana. Na osam spahija hrišćana otpadalo je svega 12.709 akči, ili 3,53%

ukupnih prihoda od spahijskih timara u nahiji Aladža Hisar.

⁸⁰ TD No — 55, fk. 20—25. Među timarlijama u nahiji Koznik upisani su: čehaja (*kathuda*) sandžakbe-ga Aladža Hisara, el-cund, amirahor, sufija, katib, janjičari i dr. Timari spahija muslimana donosili su 227.578 akči, a timari spahija hrišćana 5.253 akče godišnje.

⁸¹ TD No — 55, fk. 26—28. Među spahijama su: kadija Petrusa, kadija Bolvana, jedan vojvoda, jedan janjičar. Najmanji timar donosio je 1.805, a najveći 15.301 akču.

⁸² TD No — 55, fk. 28—31.

vodenica — 283, jezero — 1, *hassa* njiva — 13, *hassa* livada — 36 i 1/2, *hassa* vinograda — 31, *hassa* vodenica — 9. Prihodi: 960.785 akči.⁸³

Nahija Kuršumlija (Kurşunlu (Kilise):

Timara — 25 (spahija: muslimana — 22, hrišćana — 4): sela — 41, kuća muslimana — 1, kuća hrišćana — 859, neženja — 180, udovica — 70, mezri — 2, manastira — 1, baština — 7, vodenica — 47, valjarica — 1, *hassa* livada — 1, *hassa* vinograda — 3, *hassa* mlinova — 1. Prihodi: 99.236 akči.⁸⁴

Nahija Dubočica (Dilboçice):

Timara — 174 (spahija: muslimana — 176, hrišćana — 53): sela — 223, kuća muslimana — 209, kuća hrišćana — 6.330, neženja 1.475, udovica — 540, mezri — 33, manastira — 20, baština — 209, vodenica — 237, ribnjaka — 1, livada — 2, njiva — 1, vinograda — 1, *hassa* vinograda — 14, *hassa* livada — 42, *hassa* njiva — 5, *hassa* vodenica — 6. Prihodi: 825.388 akči.⁸⁵

Nahija Izmirnik:

Timara — 16 (spahija: muslimana — 3, hrišćana — 88): sela — 21, kuća — 142, neženja — 25, udovica — 10, mezri — 10, baština — 3, vodenica — 8, *hassa* livada — 5. Prihodi: 20.292 akče.⁸⁶

U popisu svih 550 spahijskih *timara* registrovano je: 780 sela, 496 kuća muslimana, 21.556 kuća hrišćana, 4.689 neženja, 1.823 udovice, 45 manastira, 112 mezri, 1 ribnjak, 2 jezera, 1 prelaz preko rijeke, 2 trga, 604 baštine, 923 vodenice, 37 valjarica i veći broj *hassa* dobara (njiva, livada, vinograda, vodenica itd.). Od tih dobara spahije u sandžaku Aladža Hisar dobivali su 2,858.620 akči prihoda godišnje.⁸⁷

⁸³ Isto, fk. 34—47. Prokuplje je druga nahija po broju *timara* i prva po sumi prihoda od *timara* u sandžaku Aladža Hisar. Prihodi *timara* pojedinačno kreću se između 1.513 i 21.972 akče. Među uživaocima *timara* su: kadija Rudnika, kadija Belasice, veći broj različitih vojnih i drugih funkcionera, janjičara i pripadnika nekih drugih vojnih redova.

⁸⁴ TD No — 55, fk. 49—51.

⁸⁵ TD No — 55, fk. 54—68. Među spahijama hrišćanima u Dubočici ima veliki broj sitnih baštinika. Samo na četiri mala *timara*, kao

kolektivni uživaoci, upisan je 31 džebelija. Ovi i nisu spahije u pravom smislu riječi.

⁸⁶ TD No — 55, fk. 69—70. Ono što je u prethodnoj bilješci rečeno za većinu hrišćana spahija u Dubočici, u još većoj mjeri važi za spahije hrišćane u nahiji Izmirnik. Ovdje su na 10 malih *timara*, s godišnjim prihodom od 200 do 760 akči, upisani 82 džebelija.

⁸⁷ TD No — 55. Navedeni brojevi dobiveni su zbrajanjem istorodnih podataka sadržanih u popisu svih spahijskih *timara* u sandžaku Aladža Hisar.

Podaci o *timarima*, koji su u ovom članku izloženi u sasvim sažetom vidu, omogućuju samo djelimičan uvid u tu vrstu posjeda u sandžaku Aladža Hisar. Defter, međutim, sadrži potpune podatke za svaki *timar* pojedinačno, čime se pruža mogućnost istraživaču da stekne potpun uvid u strukturu ove vrste feudalnih posjeda. Na osnovu tih podataka lako je utvrditi rasprostranjenost *timara* u sandžaku Aladža Hisar, rejona veće ili manje koncentracije ovih posjeda, konkretan sadržaj i visinu godišnjih prihoda za svaki od njih. U tom sklopu zanimljivo je pratiti i podatke o veličini i strukturi pojedinih sela, njihovoj ekonomskoj snazi i participaciji u ukupnoj sumi godišnjih prihoda za svaki *timar*.

Timari su različite veličine. U manje su spadali oni čiji je godišnji prihod iznosio između 250 i 1.000 akči. Takvi *timari* upisani su najčešće u kolektivni posjed dvojice ili više spahija.⁸⁸ Prihodi većine *timara* u sandžaku Aladža Hisar iznosili su od 1.000 do 10.000 akči. Upisani su na po jednog, rijetko na dvojicu ili trojicu spahija. Godišnji prihodi znatnog broja *timara* iznosili su od 10.000 do 20.000 akči. Prihod jednog *timara* u nahiji Prokoplje iznosio je 21.972 akče, a jednog *timara* u nahiji Dubočici čak 30.780 akči godišnje.⁸⁹

Na osnovu podataka o veličini *timara* nije teško utvrditi broj vojnika s kojima je svaki spahija bio dužan da pođe u rat,⁹⁰ a samim tim i broj spahijske vojske cijelog sandžaka Aladža Hisar.

Posebno su interesantni podaci o *spahijama*, njihovom teritorijalnom porijeklu, etničkoj i vjerskoj pripadnosti. Među njima se susreću: kadije, vojvode, seraskeri u nahijama, čeribaše, pisari (*kâtib*), janjičari, bešlije, sinovi paša, subaša, begova i drugih uglednih funkcionera. Porijeklom su s raznih strana: iz Albanije, Makedonije, Grčke, Bugarske, Male Azije. Među njima ima islamizovanih domaćih Srba, ali još uvijek i Srba hrišćana. Posljednji su obično posjedovali manje, u nekoliko slučajeva sasvim male *timare*. Bili su to u najviše slučajeva potomci starih srpskih sitnih feudala, baštinika.⁹¹

Popis *timara* članova posade tvrđave Koznik (Timarha-i mustahfizan-i kala-i Koznik)

U defteru iz 1516. godine Koznik se javlja kao jedina tvrđava s posadom u sandžaku Aladža Hisar. Članovi posade su muslimani: dizdar Sofijalu Hamza, čehaja (*kethuda*) Veled, sin Ajdin-bega, jedan imam, jedan tobdžija i još 18 vojnika, upisanih kao *merdan*.

⁸⁸ Sulejmanova kanun-nama određuje broj vojnika koje je spahija, s obzirom na veličinu *timara*, dužan da povede u rat. H. Hadžibegić, Kanun-nama Sulejmana Zakonodavca, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, nova serija, sv. IV—V, Sarajevo, 1950, s. 295—382.

⁸⁹ TD No — 55, fk. 47 i 67.

⁹⁰ H. Hadžibegić, c. d., na istom mjestu.

⁹¹ Takvih baštinika bilo je i u drugim sandžacima u jugoslovenskim zemljama.

Za izdržavanje članova posade grada Koznika bilo je uspostavljeno 13 posebnih *timara*, unutar kojih je registrovano: 17 sela, 1 manastir, 5 kuća muslimana, 311 kuća hrišćana, 82 *mücerreda*, 23 udovice, 1 mezra, 25 baština, 23 vodenice, 2 valjarice, 3 *hassa livade*, 4 *hassa vinograda*. Godišnji prihodi od svih tih dobara iznosili su: 34.823 akče.⁹²

Timari *mustahfiza* tvrđave Koznik nalazili su se u istoimenoj nahiji. Različite su veličine i s različitim brojem uživalaca. Prihodi od njih kretali su se između 873 akče i 6.535 akči. Šest *timara* upisano je na po jednog, a ostali na po 2 ili više članova posade. Na *timarima* sa više uživalaca naznačen je godišnji iznos prihoda za svakoga od njih. Primanja članova posade pojedinačno kretala su se između 873 i 1.603 akče. Izuzetke predstavljaju dizdar i imam Koznika. Godišnji prihod prvoga, čiji je *timar* registrovan kao *serbest*, iznosio je 4.000 akči, a prihod drugoga 2.577 akči.

U službi tvrđave Koznik registrovani su: grupa muslimana *kovača (hadadan)* i *majstora (necaran)* u Kozniku, selo Strelar, u blizini toga grada, i jedan *džemat* Cigana.

Selo Strelar, sa 40 kuća i 10 neženja, uživalo je privilegisan status. U kratkoj odredbi o tome selu stoji da su njegovi stanovnici svake godine izrađivali po 30.000 strela za potrebe posade tvrđave Koznik. Taj broj strela oni treba da i dalje izrađuju i da ih predaju za potrebe tvrđave Smederevo. Za taj posao seljaci sela Strelari bili su oslobođeni davanja harača, ispendže, ušura i divanskih nameta (*haraçtan ve ispençeden ve sair avariz-i divaniyeden muaf ve müsellemler imiş*), o čemu im je izdat carski ferman (*hüküm-i şerif-i alişan verilmiş*).⁹³

Grupu Cigana (*cemaat-i Çengane*) u Kozniku sačinjavalo je 18 kuća. Pripadnici te grupe bili su obavezni da godišnje izrade za potrebe tvrđave Smederevo 30.000 željeznih vrhova za strele (*ok demiri*), koje su izrađivali stanovnici sela Strelar.⁹⁴

Tu su i dvije kratke bilješke u kojima je rečeno da prihodi od poreza *baduhava* i *resm-i fuçu* sela Strelari, u iznosu od 100 akči, kao i prihodi od globa i kazni (*cürm-ü cinayet*) Cigana Koznika, u istom iznosu, pripadaju dizdaru tvrđave Smederevo.^{94a}

Popis timara članova posade tvrđave Resava
(Timarha-i mustahfizan-i kala-i Resava)

Tvrđava Resava pripadala je sandžaku Smederevo. Njena posada 1516. godine bila je sastavljena od 54 muslimana i 1 hrišćanina. Od članova posade spomenućemo: dizdara Jusufa, čehaju (*kethüda*) Iskendera, imama i hatiba Hajredina i tobđžiju Bogdana, sina Stepanova. Ostali su desetari (*serbölük*) i obični vojnici (*merdan*).

⁹² TD No — 55, fk. 72, 73.

⁹³ Isto, fk. 73.

⁹⁴ Na istom mjestu.

^{94a} Isto.

Članovi posade grada Resave izdržavani su od prihoda sa 14 *timara*, koji su se nalazili u susjednoj nahiji Petrus, u sandžaku Aladža Hisar, pa su zato i popisani u defteru ovoga sandžaka. Unutar svih tih *timara* registrovano je 17 sela sa 32 kuće muslimana, 553 kuće hrišćana, 116 neženja (*mücerred*) i 52 udovice. Od drugih dobara obuhvaćeno je tim dijelom popisa još: 5 mezri, 1 jezero (*göl*), 11 baština, 34 vodenice, 2 valjarice, 1 njiva (*zemin*) i 1 *hasa* livada. Godišnji prihodi od svih tih *timara* iznosili su 81.379 akči.

Svi timari mustahfiza Resave, osim dizdarevog, upisani su kao kolektivni posjed većeg broja (od 2 do 8) članova. Uz ime svakog od upisanih naznačen je iznos prihoda njegovog dijela (*hise*). Članovi posade pojedinačno imali su prihod od *timara* u iznosu od 977 do 1.720 akči godišnje. Jedino je dizdar uživao *timar* od preko 3.000 akči.⁹⁵

U popisu sandžaka Aladža Hisar iz 1516. godine registrovano je 1.000 *vojnuka džebelija*, razvrstanih u 168 *kopalja* (koplje, perz.: *neyze*), kako se nazivala osnovna vojnički organizovana jedinica *vojnuka*. *Vojnuci* su registrovani u 118 sela, razasutih u nahijama: Dubočica, Prokuplje, Poljanica i Izmirnik. Najviše ih je bilo u Dubočici. U 55 sela ove nahije upisano je 77 *kopalja* sa 504 *vojnuka džebelija*. Na drugom mjestu je nahija Prokuplje sa 27 sela i 255 *džebelija*, svrstanih u 48 *kopalja*. Slijedi nahija Poljanica sa 23 sela, u kojima je upisano 30 *kopalja* sa 162 *vojnuka*. Ovo je bila vojnučka nahija, u kojoj mi jedno selo nije obuhvaćeno popisom *hasova*, *zeameta* i *timara*. Posljednja u popisu *vojnuka* je nahija Izmirnik.

Popis vojnuka džebelija u sandžaku Aladža Hisar
(Defter-i voynugan-i cebelü der liva-i Alaca Hisar)

U njenih 13 sela registrovano je 13 *kopalja* sa 79 *vojnuka džebelija*.⁹⁶

Vojnuci o kojima je riječ bili su domaći pravoslavni Srbi. Živjeli su najčešće izmiješano s pripadnicima ostalih društvenih grupa i kategorija stanovništva. Broj *vojnuka* u pojedinim selima kretao se od 4 do 21, a broj *kopalja* od 1 do 3, zavisno od broja *vojnuka* u svakom selu.

Ustanovu *vojnuka* (vojnika) Turci su preuzeli od srednjovjekovnih balkanskih država. Njeni pripadnici vršili su vojnu, a i neke druge službe u osmanskoj državi. Za svoju službu *vojnuci* su uživali široke povlastice, koje su vremenom sužavane i na kraju sasvim ukinute.⁹⁷

Popis vojnučke rezerve u sandžaku Aladža Hisar
(Defter-i zevaid-i voynugan-i cebelüdür)

⁹⁵ Isto, fk. 74, 75.

⁹⁶ Isto, fk. 76—78.

⁹⁷ B. Đurđev, *O vojnicima sa osvrtom na razvoj turskog feudali-*

zma i na pitanje bosanskog agaluka, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, II, Sarajevo, 1947, s. 75—137.

Defter sandžaka Aladža Hisar iz 1516. godine završava se popisom vojnučke rezerve (*zevaïd-i voynugan*) u tome sandžaku. Na početku je navedena odredba o poreskim obavezama domaćinstava registrovanih kao *vojnička rezerva*, zatim je dat popis nahija i sela, s brojem kuća za svako selo i nahiju u cjelini.

Vojnička rezerva popisana je u istim nahijama i selima u kojima su popisani *vojnuci*. Ona je brojala 1.099 kuća, razasutih u 114 sela. Uza svako selo naveden je broj kuća (*hane*) *vojničke rezerve*, dok je u prethodnom popisu naznačen samo broj *vojnuka* (*nefer*).

Teritorijalni i brojčani raspored domaćinstava *vojničke rezerve* u srazmjeri je s rasporedom *vojnuka*. Nahija Dubočica, u kojoj je upisano 49 sela, sa 541 kućom *zevaïda*, 20 baština i 1 udovičkim domaćinstvom, stoji na prvom mjestu. Iza nje slijedi nahija Prokuplje, gdje je u 28 sela registrovana 251 kuća, od kojih 1 muslimanska, i 32 baštine. U 24 sela nahije Poljanica bilo je 217 kuća, a u 13 sela nahije Izmirnik 91 kuća *vojničke rezerve*.⁹⁸

Služba u organizaciji *vojnuka* bila je nasljednog karaktera. To znači da su na mjesto umrlih, poginulih, nestalih i isluženih *vojnuka* u službu uključivani njihovi sinovi, braća ili bliži rođaci pod istim uslovima kao i njihovi prethodnici. *Vojnička rezerva*, koja je u defteru posebno popisana, bila je rezervoar iz koga je popunjavana i podmlađivana *vojnička* organizacija.⁹⁹

**

Navedeni podaci i sve što je u vezi s njima u ovom članku rečeno pokazuju da *sumarni defter sandžaka Aladža Hisar*, iz 1516. godine, kao prvi poznati potpuno očuvani dokumenat te vrste za popisano područje, ima vrlo veliku vrijednost kao istorijski izvor. Očigledno je da on sadrži bogatu građu za proučavanje različitih pitanja iz istorije centralne i jugoistočne Srbije u prvoj polovini XVI vijeka. Poimenični popis svih naselja po nahijama, kao i neki podaci o kadilucima, predstavljaju prvorazredni materijal za utvrđivanje granica sandžaka Aladža Hisar, njegovo administrativno uređenje i sudsku podjelu. Ovakvi i neki drugi podaci, koji se susreću u defteru, veoma su pogodni za izučavanje istorijske geografije i za izradu karte naselja popisnog područja. Sadržajno raznovrsni podaci o tvrđavama, gradovima, trgovima i selima daju mogućnost da se prouči razvitak pojedinih naselja, istorija naselja određene vrste, kao i istorija naselja na prostoru cijelog sandžaka.

Statistički i neki drugi podaci o domaćinstvima za svako naselje predstavljaju prvorazrednu građu za proučavanje različitih pitanja u vezi sa stanovništvom. U toj građi ima elemenata za osnovu kojih se može s približnom tačnošću utvrditi prosjek broja članova

⁹⁸ TD No — 55, fk. 79—81.

⁹⁹ B. Đurđev, *O vojnicima...*

ondašnje porodice, kao osnovne ćelije društva, i porodične zadruge, koja se tada takođe razvija. Ti elementi su, istina, nepotpuni, pa je strukturu ondašnje porodice i porodične zadruge teško sagledati u cjelini. Na osnovu dobivenog, makar i približnog prosjeka o broju članova prosječnog domaćinstva mogu se vršiti i drugi proračuni u vezi sa stanovništvom. Podaci deftera o broju domaćinstava u svakom popisanom selu i gradu sasvim su dovoljni za proučavanje stanja naseljenosti i sticanja uvida u demografske prilike na prostoru spomenutog sandžaka. Dosta elemenata u popisu domaćinstava ima i za potpuno rješavanje problema etničke i vjerske strukture stanovništva. U kompleksu ovog pitanja posebno su interesantni podaci o djelimičnoj islamizaciji domaćeg srpskog življa. Ti podaci postaju interesantniji, a proces islamizacije jasniji, ako se oni uporede s odgovarajućim podacima iz kasnijih deftera.¹⁰⁰

Podaci o stanovništvu iz ovog deftera, upoređeni s podacima kasnijih popisa, govore o znatnim demografskim promjenama i dosta živim etničkim kretanjima u sandžaku Aladža Hisar, o iseljavanju dijela stanovništva iz ovog sandžaka u druge krajeve, kao i o prilivu stanovništva sa strane u ovaj sandžak.

U defteru iz 1516. godine ima podataka važnih za proučavanje seoske i gradske privrede. Za istoriju privrede sela važni su podaci o seoskim zanatima, ratarstvu, sortama usjeva, minarstvu, vinogradarstvu, voćarstvu, stočarstvu i preradi vune. Podaci o *samokovima*, *čerhovima*, *kalhani* i neki drugi interesantni su za istoriju rudarstva i metalurgije. Kad je riječ o istoriji gradske privrede, u defteru ima pomena o nekim zanatima i trgovini, ali mnogo manje nego u opširnim defterima. Podaci o visini feudalnih davanja godišnje za svako naselje govore o stepenu ekonomske snage sela i grada, kao i cijelog sandžaka.

Popis u cjelini sadrži bogatu građu podesnu za proučavanje socijalne strukture stanovništva u sandžaku Aladža Hisar. U njemu su sasvim vidljivi klase, slojevi i grupe. Feudalni elemenat sačinjavali su: sandžakbeg, kadije, subaša, vojvode, zaimi, timarlije, knezovi i neki drugi osmanski funkcioneri. U popisu je, uz ime, često navedeno porijeklo, zvanje i rang ovog ili onog pripadnika feudalne klase. O socijalnoj strukturi grada ovdje su podaci daleko oskudniji nego u opširnim popisima. Drukčije stvar stoji s pitanjem sela. Podaci o njegovoj socijalnoj strukturi su potpuni. U popisu su izričito navedene sve kategorije seoskog stanovništva: *raja*, *vlasi*, *vojnuci*, *derbendžije*, radnici na pirinčanim poljima i u rudnicima, veslari i drugi.¹⁰¹

¹⁰⁰ Milan Vasić, *Stanovništvo Kruševačkog sandžaka i njegova*
¹⁰¹ Isto.

društvena struktura u XVI vijeku, Kruševac kroz vekove, Kruševac, 1972, s. 49—72.

Podaci o manastirima zanimljivi su za istoriju crkve.

U defteru iz 1516. godine sadržani su kompletni podaci o turskim feudalnim posjedima u sandžaku Aladža Hisar. Ti podaci su veoma važni za proučavanje pitanja rasprostranjenosti *hasova*, *zeameta* i *timara*, obima i strukture tih posjeda, položaja raje i drugih kategorija stanovništva na njima, strukture i ekonomske moći feudalnog sloja, kao i vojno-feudalne organizacije sandžaka Aladža Hisar u cjelini.

Handwritten scribble or signature at the top center.

Handwritten musical notation on a staff with notes and clef.

Handwritten musical notation on a staff with notes and clef.

Handwritten musical notation on a staff with notes and clef.

Handwritten musical notation on a staff with notes and clef.

Handwritten musical notation on a staff with notes and clef.

Handwritten musical notation on a staff with notes and clef.

Handwritten musical notation on a staff with notes and clef.

Handwritten musical notation on a staff with notes and clef.

Handwritten musical notation on a staff with notes and clef.

Handwritten musical notation on a staff with notes and clef.

Handwritten musical notation on a staff with notes and clef.

Handwritten musical notation on a staff with notes and clef.

Handwritten musical notation on a staff with notes and clef.

Handwritten musical notation on a staff with notes and clef.

Handwritten scribble at the top center of the page.

Handwritten musical notation on a staff with a treble clef, including notes and rests.

Handwritten musical notation on a staff with a treble clef, including notes and rests.

Handwritten musical notation on a staff with a treble clef, including notes and rests.

Handwritten musical notation on a staff with a treble clef, including notes and rests.

Handwritten musical notation on a staff with a treble clef, including notes and rests.

Handwritten musical notation on a staff with a treble clef, including notes and rests.

Handwritten musical notation on a staff with a treble clef, including notes and rests.

Handwritten musical notation on a staff with a treble clef, including notes and rests.

Handwritten musical notation on a staff with a treble clef, including notes and rests.

Handwritten musical notation on a staff with a treble clef, including notes and rests.

Handwritten musical notation on a staff with a treble clef, including notes and rests.

Handwritten musical notation on a staff with a treble clef, including notes and rests.

Handwritten musical notation on a staff with a treble clef, including notes and rests.

SUMARNI DEFTER SANDŽAKA ALADŽA HISAR (KRUŠEVAC)
IZ 1516. KAO ISTORIJSKI IZVOR

Re z i m e

U radu pod gornjim naslovom autor komentariše sadržaj kratkog popisnog *deftera* sandžaka Aladža Hisar iz 1516. god. Ovo je najraniji potpuno očuvan *defter* ovoga sandžaka. U njemu su popisani: a) sultanov posjed (*hasha-i padišah*), b) posjed sandžak-bega (*hasha-i mirliva-i Alaca Hisar*), c) *zeameti* i *spahijski timari* (*timarha-i sipahiyan*), d) *timari* članova posade tvrđave Koznik (*timarha-i mustahfizan-i kala-i Koznik*), e) *timari* članova posade tvrđave Resava (*timarha-i mustahfizan-i kala-i Resava*), f) *vojnuci džebelije* (*voynugan-i cebeluyan*) i g) *vojnučka rezerva* (*zevaid-i voynugan*) sandžaka Aladža Hisar. U članku su dati osnovni podaci o posjedima sultana i sandžak-bega, dok je popis *zeameta* i *timara* dat u sasvim sažetoj formi.

U vrednovanju ovog *deftera* kao istorijskog izvora, autor ističe važnost podataka o feudalnim posjedima, kojima su obuhvaćena sva naselja i domaćinstva u ovom sandžaku. Ti podaci su veoma važni za proučavanje ekspanzije, obima i strukture ovih posjeda, položaja raje i drugih kategorija stanovništva na njima, strukture i ekonomske moći feudalnog sloja, kao i vojno-feudalne organizacije sandžaka Aladža Hisar u cjelini.

THE SUMMARY DEFTER OF THE SANDŽAK OF ALADŽA HISAR
(KRUŠEVAC) OF 1516 AS A HISTORICAL SOURCE

S u m m a r y

In the article with the above title the author discusses the contents of a summary census *defter* from the Sandžak of Aladža Hisar in Serbia from 1516. This is the earliest complete *defter* preserved for this Sandžak. It contains the following items: a) the property of the Sultan (*hasha-i padišah*), b) the property of the Sandžak-beg (*hasha-i mirliva-i Alaca Hisar*), c) *Ziamets* and the *Spahis timars* (*timarha-i sipahiyan*), d) the *timars* of the garrison of the fortress of Koznik (*timarha-i mustahfizan-i kala-i Koznik*), e) the *timars* of the garrison of the fortress of Resava (*timarha-i mustahfizan-i kala-i Resava*), f) *džebeli* of the *vojnucs* (*voynugan-i cebeluyan*), g) a list of the *vojnuc* reserves (*zevaid-i voynugan*) for the Sandžak of Aladža Hisar. In the article are given the basic data about the property of the Sultan and the Sandžak-beg, while the census data about the *ziamets* and *timars*, which take up the bulk of the *defter*, are given in summary form.

In evaluating this *defter* as a historical source, the author stresses the material from the *defter* about feudal property, by which are included all settlements and all households in this sandžak. This is extremely important for the study of the expansion, size and structure of these properties, the position of the *raya* and other categories of population on them, the structure and economic power of the feudal class and also the military-feudal organization of the sandžak as a whole.